

NOVINARSKA ETIKA OD PROFESIONALNE ODGOVORNOSTI DO IZAZOVA VJEŠTAČKE INTELIGENCIJE

Svetlana Dušanić Gačić¹

Ključne riječi: novinarska etika, profesionalna odgovornost, javni interes, samoregulacija, regulacija medija, digitalni mediji, dezinformacije, vještačka inteligencija

Sažetak – Novinarska etika predstavlja primijenjenu profesionalnu etiku čiji je osnovni zahtjev odgovorno, tačno, provjereno i nezavisno informisanje javnosti. Rad razmatra kontinuitet između klasičnih etičkih načela i savremenih izazova digitalnog medijskog okruženja. Posebna pažnja posvećena je odnosu istine, tačnosti, objektivnosti i povjerenja, zaštiti privatnosti, etičkim pravilima prikupljanja vijesti, izvještavanju o ranjivim grupama, profesionalnim sukobima interesa, kodeksima ponašanja, samoregulaciji i regulatornoj odgovornosti. Analiza se zatim proširuje na dezinformacije, algoritamsku distribuciju sadržaja i generativnu vještačku inteligenciju. Rad je preglednog karaktera i zasniva se na sintetičko-analitičkom pregledu literature, profesionalnih kodeksa i međunarodnih smjernica. Zaključuje se da digitalna transformacija ne umanjuje značaj tradicionalnih etičkih principa, nego zahtijeva njihovu precizniju operacionalizaciju kroz provjeru izvora, transparentnost, uredničku odgovornost, zaštitu privatnosti i očuvanje ljudske kontrole nad automatizovanim sistemima.

JOURNALISM ETHICS: FROM PROFESSIONAL RESPONSIBILITY TO THE CHALLENGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Keywords: journalism ethics, professional responsibility, public interest, self-regulation, media regulation, digital media, disinformation, artificial intelligence

Abstract: Journalism ethics is a form of applied professional ethics whose fundamental requirement is to provide the public with responsible, accurate, verified, and independent information. This paper examines the continuity between classical ethical principles and contemporary challenges in the digital media environment. Particular attention is devoted to the relationship between truth, accuracy, objectivity, and trust; the protection of privacy; ethical standards in news gathering; reporting on vulnerable groups; professional conflicts of interest; codes of conduct; self-regulation; and regulatory accountability. The analysis is then extended to disinformation, algorithmic content distribution, and generative artificial intelligence. The paper is designed as a review article and is based on a synthetic-analytical review of the relevant literature, professional codes, and international guidelines. It concludes that digital transformation does not diminish the importance of traditional ethical principles, but rather requires their more precise

1 Visoka škola Banja Luka College, Bosna i Hercegovina, svetlanadg@blc.edu.ba

operationalization through source verification, transparency, editorial accountability, privacy protection, and the preservation of human oversight of automated systems.

1. Uvod

Razvoj masovnih i digitalnih medija učinio je novinarstvo profesijom sa posebno izraženom javnom odgovornošću. Novinar ne djeluje samo kao prenosilac događaja nego i kao posrednik između institucija, društvenih grupa i građana. Zbog toga se profesionalna sloboda ne može odvojiti od odgovornosti za tačnost, kontekst, izbor izvora, način predstavljanja ličnosti i moguće posljedice objavljivanja.

Klasična pitanja novinarske etike – istina, objektivnost, javni interes, zaštita izvora, privatnost, umanjeње štete i nezavisnost od političkih i ekonomskih centara moći – danas se prepliću sa novim problemima: ekonomijom pažnje, viralnim širenjem neprovjerenih informacija, algoritamskim preporukama, prikrivenim oglašavanjem, sintetičkim sadržajem i generativnom vještačkom inteligencijom. U tom smislu, savremena medijska etika nije zamjena za tradicionalna pravila, nego njihovo proširenje na nove tehnološke i organizacione okolnosti.

Predmet rada je analiza osnovnih principa novinarske etike i odnosa profesionalne samoregulacije, regulatorne odgovornosti i savremenih digitalnih izazova. Cilj rada je utvrditi koji etički principi zadržavaju univerzalnu vrijednost i koje redakcijske procedure treba dodatno razvijati kako bi se očuvali kredibilitet novinarstva i povjerenje javnosti.

2. Metodološki pristup

Rad je koncipiran kao pregledni naučni članak. Primijenjen je sintetičko-analički pristup relevantnoj literaturi iz oblasti medijske etike i regulacije, uz komparativno razmatranje profesionalnih kodeksa i savremenih međunarodnih smjernica. Polazište čine klasični autori medijske etike i profesionalne odgovornosti, dok se savremeni dio analize oslanja na Globalnu povelju etike novinara Međunarodne federacije novinara, Kodeks za štampane i online medije BiH, UNESCO smjernice za upravljanje digitalnim platformama i smjernice Savjeta Evrope za odgovornu primjenu vještačke inteligencije u novinarstvu. Posebno je korištena sistematizacija Christophera Frosta, koji etička pitanja novinarstva povezuje sa istinom i povjerenjem, privatnošću, prikupljanjem vijesti, zaštitom ranjivih osoba, odlukama o objavljivanju, profesionalnom praksom, regulacijom i kodeksima ponašanja (Frost, 2007).

3. Novinarska etika kao profesionalna odgovornost

Etika se u užem smislu određuje kao filozofsko proučavanje morala, vrijednosti i kriterijuma ispravnog djelovanja. U novinarstvu etičko odlučivanje dobija dodatnu težinu jer profesionalna odluka može proizvesti posljedice za široku javnost. Day (2004) zato naglašava potrebu za sistematskim moralnim rasuđivanjem u masovnim medijima, dok Žaket (2007) moralni nalog profesionalnog novinarstva vezuje za prenošenje relevantnih istinitih informacija u javnom interesu.

Novinarska etika je primijenjena profesionalna etika. Njena svrha nije samo da propiše poželjno ponašanje, već da omogućiti odlučivanje u situacijama u kojima se legitimne vrijednosti sukobljavaju. Pravo javnosti da zna može biti u sukobu sa pravom na privatnost;

zaštita povjerljivog izvora sa potrebom dokazivanja tvrdnje; brzina objavljivanja sa obavezom provjere. Etička kompetencija zato podrazumijeva sposobnost procjene konteksta, posljedica i javnog interesa, a ne samo formalno poznavanje kodeksa.

4. Istina, tačnost, objektivnost i povjerenje

Frost (2007) istinu, tačnost, objektivnost i povjerenje razmatra kao međusobno povezanu kategoriju profesionalnog novinarstva. Tačnost je minimalni standard: tvrdnje, imena, brojke, dokumenti, fotografije i kontekst moraju biti provjereni. Objektivnost je složeniji zahtjev jer izbor teme, sagovornika i ugla izvještavanja uvijek uključuje profesionalnu procjenu. Zbog toga je korisnije govoriti o nepristrasnosti, poštenom predstavljanju relevantnih strana i transparentnosti postupka.

SPJ kodeks etike insistira na provjeri informacija prije objavljivanja, korištenju izvornih izvora kada je moguće, davanju konteksta i brzom, vidljivom ispravljanju grešaka (Society of Professional Journalists [SPJ], 2014). Digitalna brzina ne umanjuje ovaj standard. Naprotiv, trenutna distribucija povećava potencijalnu štetu netačne informacije i zahtijeva strožiju provjeru autentičnosti digitalnih izvora i vizuelnog materijala.

Povjerenje publike je posljedica dosljednosti. Medij koji transparentno objašnjava izvore, ispravlja greške i razlikuje činjenice od komentara gradi kredibilitet dugoročno. Senzacionalizam može kratkoročno povećati pažnju, ali dugoročno narušava vjerodostojnost profesije.

5. Privatnost, prikupljanje vijesti i zaštita ranjivih grupa

Jedno od centralnih etičkih pitanja jeste granica između javnog interesa i privatnosti. Frost (2007) privatnost i nedopušteno zadiranje posmatra odvojeno od same dostupnosti informacije: činjenica da je podatak tehnički ili pravno dostupan ne znači da je njegovo objavljivanje automatski etički opravdano. Novinar mora procijeniti da li je podatak nužan za razumijevanje teme i da li postoji proporcionalan javni interes.

Etička pravila prikupljanja vijesti obuhvataju način predstavljanja novinara, odnos prema izvorima, prikriveno snimanje, uznemiravanje, mito, korupciju i sukobe interesa (Frost, 2007). Prikrivene metode mogu se opravdavati samo izuzetno, kada postoji snažan javni interes i kada informaciju nije moguće dobiti manje invazivnim sredstvima.

Posebna pažnja potrebna je pri izvještavanju o djeci, ranjivim odraslim osobama i osobama koje ne mogu u potpunosti procijeniti posljedice medijske izloženosti. Princip umanjenja štete zahtijeva izbjegavanje nepotrebne identifikacije, stigmatizacije i senzacionalističkog predstavljanja. Digitalna trajnost sadržaja dodatno povećava odgovornost jer jednom objavljena informacija može ostati dostupna i nakon što je izgubila javni značaj.

6. Javni interes, profesionalna nezavisnost i sukob interesa

Javni interes nije isto što i interesovanje publike. Profesionalno opravdanje za objavljivanje postoji kada informacija doprinosi razumijevanju pitanja od društvenog značaja, kontroli nosilaca moći, zaštiti prava građana ili raspravi o važnim javnim politikama. Čupić (2008) ulogu medija povezuje sa informisanjem o javnom životu, posredovanjem između vlasti i građana i kritičkom kontrolom vlasti.

Nezavisnost podrazumijeva otpor političkim, vlasničkim, oglašivačkim i drugim pritiscima. U digitalnom okruženju toj listi treba dodati zavisnost od platformi, metrike angažmana i ekonomiju klikova. Urednička odluka ne smije biti zamijenjena algoritamskom logikom prema kojoj je najvažniji sadržaj onaj koji proizvodi najveći broj reakcija.

Sukob interesa postoji kada privatni, finansijski, politički ili profesionalni odnos može uticati na novinarsku procjenu. Transparentno otkrivanje relevantnih veza, odvajanje uredničkog i komercijalnog sadržaja i odbijanje koristi koja može ugroziti nezavisnost predstavlja osnovne zaštitne mehanizme.

7. Regulacija, samoregulacija i kodeksi ponašanja

Etička odgovornost novinarstva ostvaruje se kroz kombinaciju prava, regulatornih institucija, profesionalne samoregulacije i unutrašnjih redakcijskih pravila. Frost (2007) regulaciju povezuje sa sistemima odgovornosti, regulatornim tijelima, medijskim savjetima, sprovođenjem etičkih standarda i kodeksima ponašanja. Takav pristup pokazuje da kodeks nije samo lista moralnih preporuka nego dio šireg sistema javne odgovornosti.

Samoregulacija je posebno značajna zato što profesionalna etika ne može biti u potpunosti zamijenjena zakonom. Zakon određuje minimalne obaveze i zabrane, dok profesionalni kodeksi postavljaju više standarde tačnosti, nezavisnosti, pravičnosti, zaštite izvora i umanjenja štete. IFJ Globalna povelja etike novinara odgovornost prema javnosti postavlja ispred odgovornosti prema poslodavcu ili vlasti (International Federation of Journalists [IFJ], 2019).

U Bosni i Hercegovini Kodeks za štampane i online medije predstavlja važan instrument samoregulacije. Njegova vrijednost nije samo normativna; djelotvornost zavisi od toga da li redakcije imaju jasne procedure za provjeru činjenica, anonimne izvore, ispravke, pritužbe publike, odvajanje oglasa od uredničkog sadržaja i zaštitu ranjivih grupa (Vijeće za štampu i online medije u BiH, 2023).

Frost (2007) razlikuje i različite osnove kodeksa: prava pojedinaca, profesionalne funkcije i javni interes. Savremeni kodeks mora istovremeno štititi slobodu novinara, prava osoba o kojima se izvještava i pravo javnosti na pouzdanu informaciju.

8. Digitalne platforme, dezinformacije i ekonomija pažnje

Digitalne platforme promijenile su način proizvodnje, distribucije i vrednovanja vijesti. Informacija se više ne kreće isključivo od redakcije prema publici, nego cirkuliše kroz mreže korisnika, influensera, automatizovanih naloga i algoritamskih preporuka. Profesionalni mediji zato djeluju u informacijskom prostoru u kojem mnogi akteri nisu obavezani novinarskim kodeksima.

UNESCO smjernice za upravljanje digitalnim platformama naglašavaju potrebu očuvanja slobode izražavanja i pristupa informacijama uz transparentnost, odgovornost i procjenu sistemskih rizika (UNESCO, 2023). Za novinarsku etiku posebno je važno što algoritamska distribucija može pojačavati dezinformacije, polarizaciju i manipulativni sadržaj, dok komercijalni podsticaji favorizuju ono što privlači pažnju, a ne nužno ono što ima najveću javnu vrijednost.

U takvom okruženju provjera činjenica više nije završna tehnička radnja, nego centralna etička procedura. Redakcija mora provjeravati porijeklo sadržaja, datum, lokaciju, autentičnost fotografija i snimaka, vjerodostojnost naloga i kontekst u kojem je određena tvrdnja nastala.

9. Vještačka inteligencija kao novi izazov novinarske etike

Generativna vještačka inteligencija omogućava transkripciju, prevođenje, sažimanje, pretragu arhiva, analizu podataka i podršku rutinskim redakcijskim poslovima. Istovremeno uvodi rizike izmišljenih činjenica i izvora, netransparentnog porijekla sadržaja, reprodukcije pristrasnosti, povrede privatnosti i proizvodnje uvjerljivog sintetičkog audio-vizuelnog materijala.

Smjernice Savjeta Evrope o odgovornoj primjeni sistema vještačke inteligencije u novinarstvu obuhvataju čitav životni ciklus AI sistema, od odluke o nabavci i uvođenju alata do njegove upotrebe i posljedica po publiku i društvo (Council of Europe, 2023). Ključni etički zahtjev je da tehnološki alat ne preuzme odgovornost koja pripada novinaru i uredniku.

Redakcije zato treba da zadrže ljudsku uredničku kontrolu nad sadržajem od javnog značaja, provjeravaju činjenice koje generiše AI, ne tretiraju generisani tekst kao pouzdan izvor, zaštite povjerljive podatke i jasno označe sintetički sadržaj kada bi njegovo porijeklo moglo uticati na razumijevanje publike. Transparentnost o upotrebi AI postaje dio tačnosti onda kada bi izostanak informacije o načinu nastanka sadržaja mogao dovesti publiku u zabludu.

Sinteza klasičnih i savremenih standarda omogućava izdvajanje operativnog modela etičke provjere prije objavljivanja:

Etički princip	Kontrolno pitanje	Savremena primjena
Tačnost	Da li je informacija provjerena?	Provjera izvora, konteksta, snimaka i AI-generisanih tvrdnji.
Javni interes	Zašto je objavljivanje društveno važno?	Razlikovanje javnog interesa od viralnosti i radoznalosti.
Privatnost	Da li je zadiranje proporcionalno javnom interesu?	Minimizacija ličnih podataka i zaštita ranjivih osoba.
Nezavisnost	Postoji li politički, vlasnički ili komercijalni pritisak?	Otkrivanje sukoba interesa i odvajanje oglasa od vijesti.
Transparentnost	Da li publika razumije kako je sadržaj nastao?	Ispravke, metodologija, sponzorstvo i relevantna upotreba AI.
Odgovornost	Ko snosi konačnu uredničku odgovornost?	Novinar i urednik ostaju odgovorni i kada koriste automatizovane alate.

Tabela 1: Model savremene etičke provjere u redakciji

10. Diskusija

Analiza pokazuje visok stepen kontinuiteta između klasične novinarske etike i savremenih digitalnih standarda. Frostova sistematizacija etičkih pitanja – istina i povjerenje, privatnost, prikupljanje vijesti, zaštita ranjivih, odluka o objavljivanju, profesionalna praksa, regulacija i kodeksi – i dalje obuhvata većinu ključnih problema profesije (Frost, 2007). Promijenili su se prije svega brzina, obim i tehnološki mehanizmi kojima se etički rizik proizvodi.

Odgovornost više nije dovoljno posmatrati samo kao individualnu vrlinu novinara. Etika informisanja obuhvata i medijsku organizaciju, uređivačku politiku, poslovni model i tehnološku infrastrukturu. Redakcija koja od novinara zahtijeva brzinu bez vremena za

provjeru, nagrađuje isključivo klikove ili uvodi AI bez pravila proizvodi sistemski etički rizik čak i kada pojedinačni novinari poznaju profesionalni kodeks.

Poseban značaj ima odnos regulacije i samoregulacije. Prekomjerna pravna kontrola može ugroziti slobodu medija, dok samoregulacija bez stvarnih mehanizama odgovornosti može ostati deklarativna. Održiv model podrazumijeva pravnu zaštitu slobode izražavanja, nezavisna regulatorna tijela u oblastima u kojima je regulacija neophodna, profesionalne kodekse, medijske savjete i transparentne redakcijske procedure.

Ograničenje ovog rada proizlazi iz njegovog preglednog karaktera. Buduća istraživanja treba usmjeriti na empirijsko ispitivanje načina na koji redakcije u Bosni i Hercegovini primjenjuju pravila o AI, ispravkama, anonimnim izvorima, privatnosti i označavanju sintetičkog sadržaja, kao i na poređenje javnih servisa, komercijalnih medija i online portala.

11. Zaključak

Novinarska etika ostaje jedan od ključnih uslova društvene legitimnosti medija. Njena funkcija nije da ograniči slobodu novinara, nego da slobodu izražavanja poveže sa odgovornošću prema javnosti. Istinitost, tačnost, nepristrasnost, javni interes, zaštita privatnosti, umanjeње štete, nezavisnost i odgovornost predstavljaju trajne principe profesije.

Digitalna transformacija povećala je broj etičkih tačaka odlučivanja. Dezinformacije, platformska distribucija, ekonomija pažnje i generativna vještačka inteligencija zahtijevaju preciznije redakcijske procedure, ali ne mijenjaju osnovni moralni zahtjev novinarstva: javnosti ponuditi relevantnu, provjerenu i odgovorno oblikovanu informaciju.

Savremena novinarska etika zato treba da se razvija u tri međusobno povezana pravca: kontinuirano obrazovanje novinara, institucionalizacija etičkih procedura u redakcijama i djelotvorno povezivanje profesionalne samoregulacije sa legitimnim regulatornim okvirima. Povjerenje publike ne gradi se deklarativnim pozivanjem na kodekse, nego dosljednim i transparentnim profesionalnim postupcima.

Literatura

- Council of Europe. (2023). Guidelines on the responsible implementation of artificial intelligence systems in journalism.
- Čupić, Č. (2008). Etika i moral novinara. Godišnjak Fakulteta političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Day, L. A. (2004). Etika u medijima: Primeri i kontroverze. Medija centar.
- Frost, C. (2007). Journalism ethics and regulation (2nd ed.). Pearson Education.
- International Federation of Journalists. (2019). Global charter of ethics for journalists.
- Kornj, D. (1999). Etika informisanja. Clio.
- Luhmann, N. (1996). Die Realität der Massenmedien. Westdeutscher Verlag.
- Poler Kovačić, M. (2001). Kriza novinarstva kao kriza etike. Medijska istraživanja, 7(1–2), 25–44.
- Society of Professional Journalists. (2014). SPJ code of ethics.
- UNESCO. (2023). Guidelines for the governance of digital platforms: Safeguarding freedom of expression and access to information through a multi-stakeholder approach. UNESCO.
- Vijeće za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini. (2023). Kodeks za štampane i online medije BiH.
- Žaket, D. (2007). Novinarska etika: Moralna odgovornost u medijima. Službeni glasnik.